

Тельнюк Станіслав Володимирович

Біографія

ВІН БУВ ОДНИМ ІЗ НИХ...

спогад про поета, письменника, громадянина...

І тоді

в Твоїх пальцях заплакали ластівки,

а мені пощастило побачити небо...

І тремтіли тендітно слова непромовлені,

Пригортаючи серпень останній до себе,

До себе...

(Галина Тельнюк "І тоді..." Батькові — Станіславу Тельнюку)

Цієї весни Станіславу Тельнюку (1935-1990 рр.) виповнилося б 69 років. І хоча це не кругла дата і здається немає приводу для написання тематичної урочистої статті, та обов'язок доньки поета і необхідність в осмисленні творчого шляху Станіслава Тельнюка, його ідейно-естетичних пошуків, спонукають до цього кроку. Тим паче, що дослідження і гарячі суперечки навколо такого складного і неоднозначного явища як міфологія шістдесятництва (а саме в цей період формувався Тельнюк як поет, публіцист, романіст, літературознавець), його еволюція, багатовимірність, неоднозначність, — тривають і дотепер.

Запекла боротьба поколінь сучасної інтелігенції відображають гостру зацікавленість освічених верств суспільства цією течією, а її герої стали "предметом" ретельних досліджень і наукових дискурсів. Варто сказати, що шістдесятництво зі сфери поточної літературної критики, газетної полеміки впевнено переходить у галузі історії суспільної думки, залишаючись все ж, фактом сьогодення.

Останні 40 років про шістдесятництво говорять багато і різне: з ностальгією, з насмішкою, з роздратуванням, захопленням, вдячністю. Якою була правдива картина інтелектуальних і культурних пошуків 60-х? Чи існує єдино правильне рішення? І наскільки ця тема є взагалі дозволеною, зручною? Кому випаде честь стати канонізованим класиком, а кого історія відкине на маргінес? Чи можливо писати про той трагічний і драматичний час максимально уникаючи фальшивості, літературних і культурних ярликів, бути критичним і навіть іронічним? Багатьох свідків дієї доби було фізично і морально знищено, багатьох забуто або, в кращому випадку, включено до "другого ряду" загальнонаціональної класики (їхнім творам не випало потрапити до шкільних програм, списків рекомендованої літератури, тощо). Це породило масу комплексів та образ, нерозуміння, невігластва, засудження одних і піднесення на щит інших.

Спробуємо оживити долю Станіслава Тельнюка, адже був він одним з них, він був

шістдесятником.

Станіслав Тельнюк — поет, перекладач, прозаїк, літературознавець, критик. Його активна діяльність охоплювала мало не усі напрямки літературного процесу на Україні. І тому творчу спадщину Станіслава Тельнюка важко втиснути в задані рамки. Він перекладав з 15 мов, видав 8 поетичних збірок, був автором багатьох повістей та оповідань, історичних романів, роману-есе, літературно-критичних нарисів, документальних повістей-репортажів, біографічних повістей, сотень статей тощо. Його вірші та оповідання перекладалися російською, білоруською, грузинською, вірменською, молдавською, кримськотатарською, польською, болгарською, португальською, арабською мовами. Станіслав Тельнюк жив і творив у хрущовсько-брежнєвську добу — знаковий період української історії — відтак був її учасником і жертвою. Типовий шістдесятник і, водночас, неординарна і різнобічно обдарована особистість, Тельнюк виплекав свою власну формулу любові до України, свій власний спосіб служіння українській літературі. Опір провінційності та хуторянству, просвітництво, гранична порядність, високий професійний стандарт — ось із яких компонентів складалося його життєве кредо, його творча місія. Творчість Станіслава Тельнюка — поки що непрочитана сторінка української літератури другої половини ХХ століття і потребує ретельного дослідження. Якою ж була моральна і світоглядна позиції Станіслава Тельнюка та його колег по перу? Як більшість його друзів та колег він "жив так, тому що — вірив". Вірив у все те, що було "по-українськи", або про "українське". "Нація, по суті, була етнічною... Метою національно-визвольного руху є створення власної, тобто національної держави". (Бадзьо Ю. Національна ідея і національне питання// К., 2000. с. 16-17). Але тоді про це, якщо і говорили, то лише одиниці. Більшість громадян ставилася досить лояльно до політичної концепції псевдодержави УРСР. Культурне, мовне, етнічне самовизначення — ось що було головним і першочерговим. Наївно сподіваючись на те, що політичне самовизначення прийде одразу вслід за культурним та етнічним. Це була доба нового міфотворення і гарячкового пошуку сурогату релігії, справжньої героїчної трагедії і водночас гіркої пародії на неї.

Позиція переважної більшості представників тієї генерації стосовно влади була ліберальною — вони визнавали соціалізм як законний лад в країні, критикуючи недоліки: сталінізм, партійну бюрократію, відсутність громадянських свобод, придушення національного розвитку. Очищений від цих недоліків соціалізм — цілком влаштовував. Шляхи і способи вирішення шістдесятниками названих проблем були різними: гуманна перебудова суспільно-політичного життя, втішення мистецтвом, творчою працею, повернення до народної традиції, старовини, злиття з природою.

Початок 60-их... Короткий "вегетаріанський" період в історії української літератури. Національно-свідома інтелігенція зачитується віршами молодого Івана Драча, Ліни Костенко, Василя Симоненка, Василя Стуса... Тоді Станіслав Тельнюк — автор поетичних збірок "Легенда про будні" (1963 р.) та "Залізняки" (1966 р.), перспективний критик і літературознавець і напише свої знамениті "підпільні" вірші, саркастично-

жорстокий "Забувайте українську мову" та сповнену трагічної іронії "Веселу пісеньку останнього гурона" — автор декламував їх біля пам'ятника Шевченку, їх поширювали у самвидаві, читали зарубіжні "радіоголоси"...

Хочу я гукнути знову й знову,
Закричати, скільки сили стане:
Забувайте українську мову,
Не гайнуйте часу, громадяни!
Бо ж вона теперечки не модна,
Бо ж її тепер ніде не знають,
І її лиш дурні великодні
В селах ще подекуди вживають.
То ж тепер усі давайте чисто
Здійснювать "свату" оту ідею.
Бо у нас лиш націоналісти
Розмовляють мовою своєю.
Та й вони забилися в куточки,
І прогресу їм не перешкодить.
Всі синки начальницькі і дочки
Тільки ж — бач! — в російські школи ходять.
То ж під наш усі ставайте прапор,
Забувайте мовні забобони,
Бо ми всі на даному етапі —
Лиш десяток економрайонів!

1963 р. (Тельнюк С. Вірші з шухляди// Україна. 1988.52).

Та "хрущовська відлига" набувала свого загрозливого призахідного кольору: в серпні 1968 року радянські війська вторглися в Чехословаччину. Попереду — справжні безжальні розправи. Саме в цей час С.Тельнюк пише у своєму щоденнику: "Мораль одна: письменник говорить з вічністю. Він не може не написати того, що не дає йому жити. Він писатиме про це всупереч забороні. І якщо його рукопис не пройде у видавництві, письменник покладе його у стіл і чекатиме "дірки в епосі", щоб твір його хоч через двадцять літ, а був надрукований". (С.Тельнюк "Неодцвітаюча весно моя..."// К., 1991). Він намагається працювати і ховається в каторжній праці літературознавця-дослідника. Саме після знайомства з Павлом Тичиною, котрий удостоїв молодого літератора своєї дружби, довіри і мистецького менторства, Станіслав Тельнюк зробив свій вибір служити українській літературі, бути її чорноробом. Це не було сліпотю чи надмірною залюбленістю, навпаки, своєю працею дослідника він доводив, що засудження часто приходять від недбалого невігластва, від невміння бачити не лише крізь призму "совкових догм", а очима, коли не абсолютно вільної людини, то, принаймні, обізнаної. "Ми приречені до однозначності соціалістичного реалізму, не розуміли, що справжня література має подвійне та потрійне дно, а під третім дном може бути ще й четверте й п'яте". (Тельнюк С. Містифікація генія в тоталітарному

пеклі // К., 1991). І він прагнув знати і відкривати читачеві оті безмежні літературні глибини, прагнув "реабілітувати" Тичину, видавати в друк його справжню, "аутентичну" поезію.

1972-1973 роки позначені як період виняткової активізації політичних репресій на Україні. Творча діяльність усіх нерегламентованих партією форм діяльності була фактично унеможливлена: одних фізично нищили, інших доводили до божевілля, чавили, принижували, примушували блазнювати, ставили у рамки єдино-сильного кадебіського "табу". Не оминуло лихо й Тельнюка: "... до 1-ї год. Допитував мене про Стуса (слідчий Логвинов — Г.Т.). Все намагався витягти з мене політичні звинувачення на адресу Стусового памфлету про Тичину. Я сказав, що то літературознавча праця. Так і записали." (Щоденники. Серпень. 1972 р. Рукопис). У вересні 1972 він виступає на суді як свідок у справі В.Стуса: "під час обшуку у СТУСА було вилучено листа СТАНІСЛАВА ТЕЛЬНЮКА, спеціаліста з творчості Тичини, у якого СТУС консультувався під час роботи над статтею... ТЕЛЬНЮК на суді дав позитивний відгук про роботу СТУСА... Суд ігнорував відгук ТЕЛЬНЮКА.

Робота С.ТЕЛЬНЮКА про Тичину, що знаходиться в московському видавництві не друкується. Заступник голови правління Спілки письменників УРСР ВАСИЛЬ КОЗАЧЕНКО заявив: "Нехай ТЕЛЬНЮК розрахується з КДБ, тоді будемо його друкувати". ТЕЛЬНЮК також допитується в якості свідка у справі НАДІЇ СВІТЛИЧНОЇ, ІВАНА ДЗЮБИ, ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА, ІВАНА СВІТЛИЧНОГО". (ХРОНІКА ПОТОЧНИХ ПОДІЙ, вип. 27, 15 жовтня 1972 р. — переклад Г.Т.). За свою відмову співпрацювати з "органами" Тельнюк опиняється у "чорному списку" секретаря ЦК В.Маланчука — разом із І.Драчем, М.Вінграновським, В.Некрасовим, І.Дзюбою та іншими київськими літераторами. Його фактично заборонено друкувати. "О, чорний чорний високосний рік! Коричневий 72-й роче! О, як ти чорно дивишся ув очі. Я чую крик! Я чую залпів рик!" (Щоденники. 5.VIII. 1972. Рукопис).

Доведений до нервового розладу Тельнюк все ж сподівається бути почутим. "Доробляв варіант книжки (книжка про Тичину, що саме готувалася до друку в Москві — Г.Т.). Їздив у Москву, був на вечорі Чуковського, познайомився з редактором (Н.Масуренкова — Г.Т.). Каже: — Все, де лається Сталін, викидають. Усе повертається на старе. Ай, так багато страшного!" (Щоденники. 20.V.1972 р. Рукопис). Нарешті 1974 року в Москві — у видавництві "Художественная литература" виходить згадана книжка "Павло Тичина". Гідна подиву глибока наукова робота, — насичена літературним, історичним багажем, поетичним аналізом, де віршовані строфи, рядки, звуки розібрано, як партитуру з майстерністю музикознавця (С.Тельнюк не мав спеціальної музичної освіти, хоча мав абсолютний слух, грав на скрипці і розумівся на нотній грамоті), — читається легко, на одному диханні. Ця риса притаманна усім без винятку дослідницьким працям Станіслава Тельнюка: його документальні нариси й статті — переконливі, міцні, багатогранні, — сприймаються, як захоплюючий роман, запам'ятовуються і западають в душу.

В цей час виходять друком дві поетичні збірки, укладені переважно з ранніх творів

"Опівнічне" та "Легенда про трьох сестер". Але це було лише зовнішнє благополуччя. Аби хоч якось продовжувати літературну діяльність він був змушений тікати від КДБ з України подалі. Так почалося кількарічне добровільне заслання на "БАМ — стройку века" на Далекий Схід.

А поперду на Тельнюка ще чекала виснажлива і тяжка робота — доводити вже не тільки тичинівську, а й власну потрібність Україні, своє уперте донкіхотство — працювати на українську літературу: досліджує архів Павла Усенка, розшифровує і упорядковує його тексти, готує їх до друку, сидить над перекладами Яна Райніса, Зульфії, У.Бекбаулова, Я.Маховського та багатьох інших. Працює багато і невтомно, не помічаючи хвороб, що все частіше нагадують про себе. "А от я візьму і не вмиру! Я не буду чекати смерті!" — так починається юнацький вірш Тельнюка, написаний ним ще на початку 50-х. І він, здається, смерті не чекав, в усякому разі так рано.

Щоденникові записи свідчать про те, що планувалося зробити: видати книжку статей і нарисів про І.Андроннікова, Зульфію, М.Рильського, П.Тичину, Р.Тагора, Я.Райніса, В.Стуса, В.Підпалого, В.Симоненка. На робочому столі Тельнюка лежав вже готовий історичний роман про козацтво — перша, основна частина роману "Грає синє море" — "Стрибок через Ор-Капу", незакінчена поема про Риту Нещадищенко (актрису театру Леся Курбаса), вже було достатньо матеріалу для омріяного біографічного роману про Павла Тичину, дослідження про Карпатський рейд Ковпака, про дивізію "СС—Галичина" (перші кроки в цьому напрямку вже було зроблено на сторінках "Літературної України" 1990 р.), хотів написати роман про Дем'яна Многогрішного. Він рятувався у щоденній праці, у літературних дослідженнях, вдосконаленні поетичної майстерності, — це лікувало його і було єдиним сенсом буття. Чи означає це, що Станіслав Тельнюк у такий спосіб уникав активної боротьби? Політиканства і шароварництва уникав — це безперечно: "Як живеться Вкраїно тобі? — Гопакую, — гукнеш, — бо ж традиція! — А твій біль? — То ніякий не біль, то писак невтоленні амбіції!" Та коли Україна отримала нарешті реальний історичний шанс, Тельнюк став співавтором першої програми Народного Руху (1989). Вся його творча спадщина — і опублікована і досі не видана — це чесний, талановитий, художній літопис української історії і літератури, опрацьований і осмислений великим талантом, чесним серцем і світлим розумом.

Розмова про феномен Станіслава Тельнюка не може бути обмежена вузько професійними рамками. Він неминучо, поза нашою волею, пов'язаний з історією цілого покоління, чиє дитинство було розколоте війною, юність зламана падінням надій на позитивні результати хрущовської "відлиги", а зрілість опинилася в брехливих "обіймах" брежнєвського режиму, але і з рухом молодих літературних сил середини століття, з другим народженням М.Хвильового, В.Винниченка, П.Тичини.

Очевидно, що Тельнюка-художника неможливо відділити від Тельнюка-патріота і громадянина.

..." Сьогодні вранці мене розбудив спів Лесі та Галі (доньки поета — Г.Т.) по радіо. А увечері — бачив їх обох по телевізору. Так радісно стало.

Життя здається безконечним — і все тому, що є мрія. Не знаю, щоб було чиєсь життя без мрії...

Жовтий лист мрій... А наступного року знову новий лист. І так без кінця.

Мрії передаються іншим людям. Тичина мріяв про вільну Україну, і Симоненко, і Стус. Я також мрію. І мої діти мріють... І доживуть!.." (Щоденник. Рукопис. 24.XII.1990 р. За три тижні до смерті).

... Він помер на світанні 31 серпня 1990 року. Був дощ і небо плакало разом з тими, хто проводжав Станіслава Тельнюка в останню путь. І плакала в Космосі маленька Планета, що за кілька років названа буде на честь українського письменника, поета, літературознавця Станіслава Тельнюка — Станіславом*.

...І тоді

Не знайшовши душі притулку,

Я ходила по різні сторони місяця.

І ховалась від щастя, і прагнула смутку,

І боялась, не вистачить сліз,

Не залишиться...

Галина ТЕЛЬНЮК

*Планета Stanislav, названа на честь Станіслава Тельнюка, відкрита у 1982 році Кримською Астрофізичною Обсерваторією і занесена у Всесвітній реєстр Гарвардського університету за номером 7632.